

KONUŞMA DİLİ GRAMERİ VE SÖZLÜ DERLEMLERDEN YARARLANARAK KONUŞMA DİLİ ÖZELLİKLERİNİN TESPİTİ

Lemi AKIN*

ÖZ

İnsanın varoluğu ile konuşma, geliŐimi ile de yazı ortaya çıkmıştır. Konuşmada bir basitlik, sadelik, özgürlük; yazıda ise iŐlenmiŐlik, yerine göre karmaŐıklık ve en önemlisi de kuralcılık vardır. Bu kuralcılığa terim olarak gramer adı verilir. Gramer sözcüğü ilk olarak Eski Yunanca'da "Gramma" kelimesi ile ifade edilmiştir. O dönem için, bu sözcük bugünkü "dilbilgisi" terimini değil, "yazı" ibaresini karŐılar. Buradan hareketle, yazı ile gramer arasında tarihî bir ilişki oluşmuş ve bu ilişki günümüze kadar da süre gelmiştir. Bu tarihî süreç içerisinde gramer incelemelerinin kaynağını her zaman yazılı metinler teŐkil etmiŐtir. Bununla birlikte son zamanlarda konuşma ve konuşmanın metne dönüştürülmüş Őekli olan sözlü derlemler üzerinde de araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Ülkemizde bu araştırmalar henüz konuşma dilinin özelliklerinin tespiti aŐamasındadır. Bu araştırmada da konuşma dilinin özellikleri ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmuŐ ve konu farklı yönleri ile ele alınmaya çalışılmıştır. Öncelikle konuşma dili ile yazı dili arasındaki ilişki üzerinde durulmuŐ ve konuşma dili grameri hakkındaki düşünceler ortaya konmuŐtur. Konuşma dili gramerinden yola çıkarak dünyadaki tartıŐmalara deĐinilmüŐ ve konuyla ilgili araştırmalar için önem arz eden sözlü derlemlerin durumu ve bunların önemi vurgulanmıŐtır. İnceleme kısmında ise sözlü derlem örneklerinden yararlanılarak "ses olayları", "konuşma diline özgü yapı kullanımı" ve "cümle yapısı" başlıkları altında sözlü dilin kullanım özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Konuşma dili grameri, konuşma dili, yazı dili, sözlü derlem.

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, lemiakin@hotmail.com

**GRAMMAR OF THE SPOKEN LANGUAGE AND
IDENTIFYING THE CHARACTERISTICS OF THE SPOKEN
LANGUAGE BY ANALYZING
THE GRAMMAR OF TRANSCRIPTIONS**

ABSTRACT

Spoken language dates back to first existence of the human beings, written language came to being with the development of socialized humans. Simplicity, artlessness and flexibility exist in speaking, information processing, complexity in case needed, and formalism are usually related to writing. The formality in expression is called grammar. In tradition Greek, equivalent of grammar is `Gramma`. At that time grammar did not mean the rules of the language but writing. In this respect, a relationship between the writing and speaking was formed and this link has continued to exist till today. In the meanwhile, the source of analysis of grammar has always been the transcribed oral texts. In addition to this, in recent years, studies about speaking and transcribed text started to be done. In Turkey, these studies are in the process of identifying the characteristics of the spoken text. In this study, various characteristics of the spoken language has been identified and analysis have been done in different angles. First of all, the relationship between written and spoken language has been highlighted and the ideas about the grammar of the spoken language have been stated in relation to spoken language the studies conducted abroad are mentioned and the situation of transcription of the oral works having significance and the reasons of their importance are emphasized. In the discussion part, under “phonetics”, “vernacular language” and “syntax” titles characteristics of the spoken language are identified.

Key Words: Grammar of the spoken language, spoken language, written language, transcribed text.

1. Giriş

1.1. Konuşma Dili ile Yazı Dili Arasındaki İlişki

Dil insanın varoluşu ile birlikte ortaya çıkmış, zamanla birçok aşamadan geçmiş ve ana yapısını koruyarak, fakat aynı zamanda dış faktörlerden de etkilenecek günümüze binlerce çeşidi ile ulaşmıştır. Bazı diller, kendilerine yazılı edebî bir dil oluşturmuş, bazıları ise sadece konuşma dili düzeyinde kalmış ve bunlar yazıya geçirilemedikleri için geleceğe taşınmamıştır.¹ Her ikisinde de esas olan konuşmadır. Dillerdeki bu konuşma şekilleri ise kendi içerisinde çeşitlilik arz eder. Bu çeşitliliğe ağız, şive ve lehçe isimleri verilir. Bu ana ayrımların yanında konuşma varyantları denilen daha küçük ayrımlar da vardır. Bu varyantlar içerisinde en çok kullanılanı ise standart varyanttır. Standart varyant aynı zamanda standart yazı dilini de temsil eder.² Fakat standart yazı dili ile standart konuşma dili birbiri ile tam olarak örtüşmez.

Değişik düşünce, kavram ve duygular farklı dillerle ifade edilebildiği gibi; bir dil içerisinde aynı düşünce, kavram ve duygular da değişik söyleyişler ile aktarılabilir. Bu söyleyişlerdeki anlam aslında bir olmasına rağmen sözlü ifade ile yazılı ifade arasında birtakım farklılıklar görülür. Yazılı dil genelde belli kurallar ve düzenler içerisinde kâğıda aktarıldığı hâlde sözlü ifade daha serbest, kuralsız ve düzensiz olabilir. Konuşma dilinde, seçilen kelimelerden başlayarak ifade tarzlarına, cümle kuruluşlarına kadar birtakım değişik kullanım özellikleri vardır ve bu özellikler zamana, kişiye, mekâna ve duruma göre değişebilir.³

Konuşma dili ile yazı dili arasında farklılıklar olduğu gibi, konuşma dilinin kendi içerisinde de standart söyleyişten ayrılan kullanımlar bulunabilir. Konuşma dilindeki dil sürçmeleri bunlardan biridir ve bu dil sürçmeleri doğal karşılanabilir. Fakat dil sürçmeleri ile düzenli sapmaları birbirinden ayırmak gerekir. Dil sürçmeleri dilde bir bozulma olarak

---

¹ W. Chafe; D. Tannen, "The Relation Between Written and Spoken Language", *Annual Review of Anthropology*, S. 16, 1987, s. 383-407.

² Nurettin Demir, "Türkçede Varyasyon Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17/2, 2010, s. 93-106.

³ Nurettin Demir, *a.g.e.*, s. 93-106. Ayrıca bk.: İclal Ergenç, *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2002; Necla Yalçın, *İstanbul Türkçesi Konuşma Dili (1930-1950)*, (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999.

algılanmaz. Aynı şekilde düzenli sapmalar da dilde sürekli görülüyorsa ve bir işlev kaybı olmuyorsa, bu dilsel bir kusur olarak algılanmaz. Bu durum yeni ve farklı bir sistemin ortaya çıkmasının bir göstergesidir. Ayrıca, zamanla bu düzenli sapmalar yazı diline de aktarılır.⁴

1.2. Konuşma Dili Grameri

Dil ve düşünce dünyasının gelişmesi ile birlikte insan, kendine verilmiş en önemli yetenek olan konuşma becerisi hakkında araştırma ve bunun öğretimiyle ilgili birtakım çabalar ortaya koymaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde yazının keşfi ile konuşmadaki sesler değişik semboller vasıtasıyla dil denen sistem içerisinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Zamanla bu da gelişerek belli kalıplar ve kurallar oluşmuş ve böylece ilk gramer kitapçıkları basit de olsa yazılmaya başlanmıştır. Tarihî süreçte, konuşma dilinin önce, yazı dilinin konuşmaya bağlı olarak sonrasında ortaya çıktığı söylenebilir.⁵ Gramer ise bu konuşma şekillerinin hepsini olmasa da birçoğunu yazılı bir kurala bağlamıştır.⁶ Fakat bu bağlama sadece yazıda kalmıştır. Birey, konuşurken her zaman gramere bağlı olarak konuşmaz. Duygu ve düşüncelerini serbest bir şekilde ifade eder, gramerde bunları kendi kurallarına göre yazıya aktarır. Fakat bunda da tam olarak başarılı olamaz. Gramer kurallarının dışındaki birçok özellik konuşma dilinde varlığını sürdürür. Bu noktada şu tür sorular akla gelebilir: Konuşma sürecindeki özelliklerin kendi içerisinde bir kuralı var mıdır? Var ise bunlar nelerdir?

Konu ile ilgili, Labov'un yapmış olduğu bir araştırma dikkat çekicidir. Labov standart İngilizce dışında farklı yapılarla konuşan zenci çocuklarını incelemiş ve bunların kullandığı değişik söyleyiş biçimlerinin kendi içinde tutarlı bir sistemi olduğunu ortaya koymuştur.⁷ Bu örnek, farklı dillerle birlikte, Türkçenin yazı dilinden nispeten farklı konuşma dili için de ayrı bir yapısının olabileceğini düşündürülebilir. Fakat bu hususta Türklerin Türkçe'yi ana dil, zencilerin ise İngilizce'yi ikinci dil olarak kullandıklarını belirtmek

⁴ Nurettin Demir, Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2010, s. 258.

⁵ Hasan Basri Kansızoğlu, "Konuşma Dili ve Yazı Dili Etkileşimi", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, 2012, s.217-235.

⁶ Gramer, Eski Yunanca "gramma", yani "yazmak" sözcüğünden gelir. İngilizceye "grammar", Fransızcaya "grammaire", Almancaya "grammatik", Türkçeye de "gramer" olarak geçmiştir. Çıkış noktası yazıdır. Tarihî süreç içerisinde yazıdan, yazılı kurallara doğru bir kayma olmuştur. Günümüze kadar da "Yazılı olanın grameri olabilir." anlayışı ile gelmiştir.

⁷ Nurettin Demir, Emine Yılmaz, *a.g.e.*, s. 259.

gerekir. Bu makalenin bir amacı da eldeki malzemeler ışığında bu konuya dikkat çekmektir.

Birçok dünya dilinde konu ile ilgili araştırmalar görülmekle birlikte, günümüz Türkçesinde bu alanda yapılmış çok az çalışma vardır.⁸ Yurtdışındaki dil çalışmalarında bu konu ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Bu konu üzerinde tartışan dilciler konuyu üç ana başlık altında değerlendirir⁹:

a. Konuşma dili grameri diye bir şey olamaz.

b. Konuşma dili grameri özel bir gramere sahip değildir. Yazı dili gramerinin farklı bir şekilde kullanımından ibarettir.

c. Konuşma dili grameri, yazı dili gramerinin dışında özel bir gramere sahiptir. Onun da kendine özgü kuralları vardır.

Bu konu ile ilgili tartışmalar genellikle üçüncü madde üzerinde yoğunlaşır. Leech konuyla ilgili olarak, Brazil'in bu maddeyi aynen kabul ettiğini,¹⁰ fakat Carter ve McCarthy'nin ise Brazil'e tam katılmamakla birlikte konuşma dili gramerinin üzerinde durulması gerektiğini, yazı dili gramerlerinin bu konuyu ihmal ettiklerini, belirtir. Willis ise Leech'in Brazil'i tam anlamadığını ifade eder. Willis'e göre Brazil, konuşma dili gramerinin temelini yazı dili grameri olduğunu kabul etmekte ve yazı dili gramerinin konuşma dilinin birçok özelliğini açıklayamadığını, ayrıca konuşma dili gramerinin yazı dili grameri tarafından kuşatılmış olsa bile bunun yapılandırılabilirliğini, ifade eder.¹¹ Türk dili ile ilgili araştırma yapan

⁸ bk.:Musa Duman, "Modern Türkiye Türkçesinde Yazı ve Söyleyiş İlişkisi", *Türk Dili*, Ankara, Ocak 2004, , S. 625, s. 3-10.;Nurettin Demir, "Türkçede Varyasyon Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*,S.17/2, Ankara, 2010, s. 93-106.; Halit Dursunoğlu, "Türkiye Türkçesinde Konuşma Dili ile Yazı Dili Arasındaki İlişki", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, Ankara, 2006, s.1-21.; İclal Ergenç,*Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2002.; Hasan Basri Kansızoğlu,"Konuşma Dili ve Yazı Dili Etkileşimi", *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, Bartın, 2002, s.217-235.; Necla Yalçın,*İstanbul Türkçesi Konuşma Dili (1930-1950)*,(Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1999.

⁹ Geoffrey Leech, "English Grammar in Conversation" *Language Learning and Computers*,1998,s.1-2;bk.:<http://www.tu-hemnitz.de/phil/english/chairs/linguist/real/independent/llc/Conferencel1998/Papers/Leech/Leech.htm>

¹⁰ David Brazil,*A Grammar of Speech*, Oxford University Press, Oxford, England, 1995.

¹¹ Dave Willis, "The Logic of Spoken English", *Teaching English to Speakers of Other Languages Conference*, Tesol, France, 2007, s. 1., Ayrıca bk.: C. Evren Alpaslan, *Pragmatic*

dilciler bu tartışmaların çok uzağındadır. Çünkü mevcut sözlü derlem çalışmaları henüz istenen düzeyde değildir. Burada adı geçen ve geçmeyen birçok dilci, bu konu ile ilgili çalışmalarını yaparken ellerindeki sözlü derlemlerden istifade ederler. Bu derlemlerdeki sözcük sayısının fazlalığı, konunun daha ayrıntılı incelenmesinde ve başarılı sonuçlar alınmasında direkt etkilidir.

Kısaca değinilen bu tartışmalardan sonra, bu konuların Türkiye Türkçesi çerçevesinde de ele alınabilmesi için, öncelikle elde sözlü derlem olması ve bunlar üzerinde çalışmalar yapılmasının önemini belirtmek gerekir. Çünkü yurt dışında bu konuda yapılan araştırmaların temelini corpuslar yani sözlü derlemler oluşturur. Sözlü derlemler, bir dilin türlü kullanım alanlarında ses kayıtlarıyla elde edilmiş konuşmaların yazıya aktarılması ile oluşturulur. Ayrıca, aktarılan bu örnekler, dil bilgisi ve kuramsal dil bilimi araştırmalarında kullanılmak üzere bilgisayar yardımıyla veri tabanlarına da işlenir.¹²

Yurt dışında, bu konuda üzerinde en fazla çalışma yapılan İngilizcenin, bilgisayarın kullanımından sonraki derlem çalışmalarına bakıldığında, ilk olarak 1961 yılında Francis ve Kuçera'nın çalışmaları dikkat çeker. Francis ve Kuçera, yaklaşık 1 milyon sözcüğü içeren Brown Derlemi oluşturmuş ve dilcilerin istifadesine sunmuşlardır. İngiliz Dil Bankası'nın 1991 yılında başlamış olan derlem çalışmasındaki sözcük sayısı 524 milyondur. İngiliz Ulusal Derlemi ise 1991-1994 yılları arasında toplanmış/derlenmiş 100 milyon sözcükten oluşmaktadır. Teknolojik gelişmeler sözlü dil derlemelerini olumlu yönde etkilemiş ve İngiliz Dil Bankası'nın şu anda sahip olduğu yazıya dönüştürülmüş sözlü dil derlemi, 50 milyon sözcüğe ulaşmıştır.¹³ Ayrıca bugün dünya genelinde, dil ile ilgili veri dağıtım merkezleri vardır.

Bunlardan en çok bilineni ABD'de kurulmuş olan ve ağırlıklı İngilizce olmakla beraber; Çince, Arapça gibi başka diller için de kaynak dağıtım görevini üstlenen Linguistic Data Consortium (LDC) kuruluşudur. ABD'de Pennsylvania

---

Annotations For Spoken Language: A Corpus-Based Approach, (Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi), Ankara, 2002, s. 10-17.

¹² bk.:<http://std.metu.edu.tr/>

¹³ Cem Can, "İkinci Dil Edinimi Çalışmalarında Bilgisayar Destekli Bir Türk Öğrenci İngilizcesi Derlemi: ICLE'nin Bir Altderlemi Olarak TICLE", *Dil Dergisi*, S. 144, 2009, s. 16-34.

Üniverstesi bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir
(<http://www ldc.upenn.edu/>).¹⁴

Türkiye’de de derlem projeleri bazı üniversitelerde yapılmaktadır. Şu an bu konuda en geniş veri tabanına sahip üniversite ODTÜ’dür. ODTÜ’nün 1990 sonrası başlamış olan “Türkçe Derlem” adlı projesinde 2 milyon sözcük bulunur. Yine 9 Eylül Üniversitesinin derlem çalışması da 680.000 sözcüğe sahiptir. Bunun dışında sözlü derlem olarak 2005-2011 yılları arasında “Global COE Program Projesi” kapsamında elde edilen sözlü derlem sayısı 380.048 sözcükten oluşur.¹⁵ Yine ODTÜ’nün sözlü derlemi de başlamış ve bu derlemlerden bitmiş olanları araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.¹⁶ Bu konuda, Türk Dil Kurumunun ilgili çalışmaları bir çatı altında toplaması, araştırmacılar için büyük bir kaynak olacaktır.¹⁷

Türkçe’de, pek fazla bilinmeyen öğrenir derlemleri üzerinde de durmak gerekir. “Öğrenir derlemleri, bir dili ikinci dil olarak edinen ya da yabancı dil olarak öğrenen dil öğrenirlerinin sözlü ve/veya yazılı dil kullanımlarını bir araya getiren veri tabanlarıdır.”¹⁸ Bu veri tabanları sayesinde yabancılara dil öğretiminde karşılaşılan sorunlar en aza indirgenir ve hedef dil hızlı bir şekilde isteklilere öğretilir. Türkçenin Türkiye’de ve dünya genelinde yabancı dil olarak öğretiminin arttığı bir dönemde, henüz öğrenir derlemi mevcut değildir.¹⁹

Görüldüğü gibi, Türk dili ile ilgili oluşturulan derlemlerin sayısı çok az ve yetersizdir. Şu aşamada eldeki derlemler ile konuşma diline ait bazı özelliklerin tespiti mümkündür. Daha sonraki dönemlerde derlemlerin artması ve işlenmesi sonucu konuşma dilinin özellikleri daha belirgin bir şekilde ortaya konacaktır. Bu araştırmaların birleştirilmesi ile de Türkçenin

¹⁴ Eşref Adalı, Ahmet Cüneyd Tantuğ; “Türkiye Türkçesi Derleminin Geliştirilmesi”, *10/2008, VI. Türk Dili Kurultayı*, Ankara, 20.10.2008 – 25.10.2008, s. 3.

¹⁵ Selim Yılmaz, “Türkçede Sözlü Derlem Oluşturma Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler (Uluslararası Global COE Program Projesi Çerçevesinde)”, *CbLLE: Corpus-based Linguistics and Language Education*, Tokyo, Japan, C. 1, S. 9, 2012, s. 136.

¹⁶ Bu makalede, üzerinde çalışılan derlemler bunlardan oluşur.

¹⁷ Bu konuda, “Bu çalışmanın amacı, Türkçe üzerine çalışmalar için TDK’da kurulacak olan merkeze öncelikli kaynakların oluşturulmasıdır.” şeklinde amacı verilen ve ayrıntılı olarak TDK bünyesinde Türkçe derlem çalışmalarının nasıl yapılması gerektiğini anlatan makale için bk.: E. Adalı, C. Tantuğ; *a.g.e.*, s. 1-11.

¹⁸ Nihal Çalışkan, “Öğrenir Derlemleri: Kapsam, Tasarım ve Uygulamalar”, *Turkophone*, S.1, Nisan, 2014, s. 40.

¹⁹ Bu konu ile ilgili Türk Dil Kurumunun bir an önce yurtiçinde ve yurtdışındaki dil öğretim merkezleri ile bir proje oluşturarak çalışma başlatması gerekir.

konuşma dili gramerinin varlığının veya yokluğunun tespiti mümkün olacaktır.

1.3. Yöntem

Araştırmada, malzeme olarak ODTÜ'nün veri tabanında yer alan sözlü derlemler kullanılmıştır.²⁰Yöntem olarak ise, öncelikle bu derlemlerin içerisindeki İngilizce ve özel işaretler çıkartılarak diyaloglar tek bir dosyada toplanmıştır. Bu müdahalenin dışında diyaloglarda noktalama ve yazım kuralları ile ilgili herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Daha sonra, her konuşma özelliğine ait yapılara bir kod verilerek bütün metin fişlenmiştir. Bu fişlerde özelliklerine göre sınıflandırılarak “ses olayları”, “konuşma diline özgü yapı kullanımı”, “cümle yapısı” ana başlıkları altında incelenmiştir. Konuşma dili özelliğinin geçtiği yapıların cümle içinde daha kolay fark edilebilmeleri için, bunlar italik yapılarak altı çizilmiştir. Araştırmanın başında özelliklerin geçtiği diyaloglar bir bütün olarak verilmek istenmiş, fakat bunun çok fazla yer kaplamasından dolayı sadece özelliğin geçtiği satır verilmiştir. Konuşma dilinde sık kullanılan “ya, işte, yok” gibi sözcüklerin farklı anlamları dipnotlarda belirtilmiştir.

Konuşma diline özgü yapıların fazlalığı araştırmada bir sınır belirleme mecburiyeti getirmiştir. Üzerinde çalışılan sözlü derlem verileri araştırmanın sınırlarını belirlemektedir. Bu sözlü derlemdeki sözcük sayısı 5000 civarındadır. Yazılı veya yazıya aktarılmış sözlü metinlerde var olup da, üzerinde çalışılan sözlü derlemde yer almayan konuşma özelliklerine değinilmemiştir. Araştırmada, kaynak olarak sadece sözlü derlem

---

²⁰ Veri tabanlarının hazırlanması ve kullanımıyla ilgili bk.: Şükriye Ruhi, M. Güneş C. Acar, Kerem Eryılmaz, “A platform for creating multimodal and multilingual spoken corpora for Turkic languages: Insights from the Spoken Turkish Corpus.” *Paper presented at the First Workshop on Language Resources and Technologies for Turkic Languages, LREC May 21, 2012.* http://std.metu.edu.tr/wp/wp-content/uploads/2009/05/hamburg_poster_abstract.pdf - Şükriye Ruhi, Betil Eröz-Tuğa, Çiler Hatipoğlu, Hale Işık-Güler, M. Güneş C. Acar, Kerem Eryılmaz, Hümeysra Can, Özlem Karakaş, Derya Çokal Karadaş, “Sustaining a corpus for spoken Turkish discourse: Accessibility and corpus management issues.” *Language Resources: From Storyboard to Sustainability and LR Lifecycle Management, LREC May 17-24, 2010, Malta,* s. 44-48. <http://lrecconf.org/proceedings/lrec2010/workshops/W20.pdf#page=52> - Şükriye Ruhi, Thomas Schmidt, Kai Wörner, Kerem Eryılmaz, “Annotating for precision and recall in speech act variation: The case of directives in the Spoken Turkish Corpus.” *Working Papers in Multilingualism. Proceedings of the Conference of the German Society for Computational Linguistics and Language Technology (GSCL), 2011,* S. 97, s. 203-206. <http://www.corpora.uni-hamburg.de/g scl2011/downloads/AZM96.pdf> - <http://std.metu.edu.tr/tanitim-surumunun-temel-ozellikleri/>

kullanılmıştır.²¹ Ayrıca yararlanılan derlem, ağız özelliklerine sahip birlikte, ağırlıklı olarak standart Türkiye Türkçesinden oluşmaktadır.

2. İnceleme

2.1. Ses Olayları

Konuşma dilindeki bütün seslerin yazıya aktarılması mümkün değildir. Bundan dolayı sözlü dildeki temel sesler yazıya aktarılır. Bu da Türkiye Türkçesi için 29 temel sesin harf değeri kazanması sonucunu doğurmuştur. Bu sesler konuşma dilinde, yazı dilindeki gibi her zaman kurallara boyun eğmezler. Bazen tek başına düşerler, bazen yanlarındaki sesleri de etkileyerek hep birlikte düşerler. Bazen de yanlarına başka bir ses alma ihtiyacı hissederler.²² Bunlar gibi birçok kural dışı yollara başvururlar. Bu kuralsızlığın içinde bir kurallar bütününe olup olmadığı ise ayrı bir tartışma konusudur.

2.1.1. Ses Düşmesi

Konuşma dilinde genellikle ünlü düşmesi görülür. Gelecek zaman eki –AcAk’ın ilk “a”sı düşer. Şimdiki zaman eki “-yor”un da “ı”si erir ve bazen “o” ünlüsünün uzatıldığı görülür.²³ “Bir” belirsizlik ve sayı sıfatındaki “ı” ünsüzünün düşmesi sonucu konuşma dilinde genellikle “bi” şeklinde söylendiği görülür. “Ancak” zarfı, sonundaki “k” ünsüzünün düşmesi ile konuşma dilinde “anca” şeklinde ifade edilir. Ayrıca “anca” sözcüğü zarf olarak TDK sözlüğünde de kendisine yer bulabilmiştir.²⁴ Bunların dışında konuşma dilinde, “ğ” ünsüzünün kaybolduğu da görülür.

PER000040 [v]²⁵ biz burdan izleyebiliriz dürbünle.

BUR000032 [v] yok canım! Sen nerdesin dedim.

BUR000030 [v] lazım. böyle karta direk basıp da gitmiyor.

²¹ Sözlü derlemler dışında, genel derlemler, özel alan derlemleri, yazılı derlemler, eş süremliler, art süremliler, öğrenici derlemleri ve izlem derlemleri de vardır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Bülent Özkan, “Yöntem ve Uygulama Açısından ‘Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Derlem Tabanlı Sözlüğü’”, *Bilgi*, S. 66, 2013, s. 153.

²² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak yayınları, 19. bsk., 1992, s. 51-52.

²³ Konuşma dilinde özellikle şimdiki ve gelecek zaman eklerinde bu düşmeler çok sık görülür ve bu düşmeler birçok kişi tarafından normal karşılanır. Bu düşmelerin kendi içinde bir kuralı olup olmadığı ayrı bir araştırma konusu yapılabilir.

²⁴ Kurul, *Türkçe Sözlük*, TDK yayınları, 11. bsk., 2011, s. 123.

²⁵ Orijinal derlemlerden alınan isim kodları, karışıklığa sebep vermemek için aynen muhafaza edilmiştir.

BUR000030 [v] bu... örneğin bak. şu yüz hattı. Şöyle bi çizgiyi görüyor musun? bu burnu.

BUR000030 [v] naapıyorsun kız? beş Dakka sonrası. öldürürüm seni. otur.

NEC000042 [v] olsun. hepsi oluyor. öleyemee bitmiş be! bi

HAT000068 [v] hmm'evet. anca daha diyorsun amca.

BUR000030 [v] yok. banyo yapıyo da! sabun.

CEV000041 [v] şu bak. ilamba yanıyor ya. onun tam arkasına da stad yapılacak.

CEV000041 [v] bak oraya iki tane büyük direk dikilcek. atlama kulesi oluşacak oraya. ordanatlıycaklar.

BUR000030 [v] yüzüm gözüm hep şiş içinde. ayağımtospaa gibi. böyle elim şey aynı balon.

2.1.2. Hece Düşmesi

Konuşma dilinde genellikle orta hece düşmesi görülür. Özellikle şimdiki ve gelecek zaman eklerinin kullanıldığı sözcüklerde düşme olayı gerçekleşir. Ayrıca “hanımefendi, anneanne” gibi bazı birleşik kelimelerde de düşmeye rastlanır.

PER000040 [v] görüyosherhal.

RUK000029 [v] onun da adı İrem böyle. diyom tesadüfe bak. iki yerde de İrem. başka va...

MEH000222 [v] kırk beş lira hanfendi.

NEC000042 [v] ya biz dedi gitcez. Hemen döncez dedi. alcaz çocukları gelcez

NEV000033 [v] annane ya! siz başka bişey duydun mu?

SAT000069 [v] tatlanıp da yağlamaz daha. tatlanacak. ondan sonra yağlayacakla. acı zeytin biliyon yağlanmıyor.

2.1.3. Ses Değişmesi

Konuşma dilinde bazı geniş ünlü ile biten fillerin, ek alırken darlaştığı görülür: başla- başlıyacak-başlıycak gibi. “-AcAk” gelecek zaman ekinin ilk “A”sının darlaşıp “I” şeklinde değiştiği görülür: çıkacak, çıkıcak gibi. “ğ” ünsüzü konuşma dilinde genellikle kaybolur, bazı durumlarda ise

“y” ünsüzüne dönüşür. Ağız özellikleri olan t-d değişmesi, kapalı e kullanımı da konuşma dilinde varlığını sürdürür. Vasıta eki “-IA”nın da bazen, “n” vasıta ekiyle birleşerek “-nan” şeklinde kullanımı söz konusudur.

EMI000067 [v] e iki kilo alam ben. e iki kilo istedi deyzem!
ZOH000084 [v] şeyden de bişey alacaktım. ne alcam? hah!
kirazlar orda. hm`dut da yir

HAL000098 [v] şimdi de uyuyabilir zaten. saat onda başlıycak.
SAT000069 [v] yiyeceğiniz evde. Ağız tadıynan.

ONU000099 [v] çıkıcaz muhtemelen yani filmde. e başlangıçta on beş yirmi dakika reklamolsa...

HAL000098 [v] giyemiyce onu yani. öbür türlü hiçbir zaman giyemiceksin. neyse ben aşağı iniyorum.

ZOH000084 [v] kalmayın daha. bi daha açayım. belki bakarım bişeye. aha! burda gine ananas suyu var içerseniz.

2.1.4. Ses Türemesi

Konuşma dilinde en sık görülen ses türemesi, “ne” soru sözcüğüne“-y” ünsüzünün eklenmesidir. “ney” şeklindeki söylem günlük konuşmada birçok konuşmacı tarafından kullanılır.

BUR000030 [v] ney? kimin adı geçti yine? senin adın yine.
Nurcan ablayla adın geçti yine.

ZOH000084 [v] şey yapamaz... ney? he-he`doğru.

ONU000099 [v] neylerden?

2.1.5. Kaynaştırma

Konuşma dilinin en büyük özelliklerinden biri olan kolay söyleme eğilimi kendisini sözcük birleştirmede açık bir şekilde gösterir. Özellikle “ne” soru edatından sonra gelen yardımcı fiillerin birleştiği görülür. “bir şey” yapısındaki “r” ünsüzünün düşmesi sonucu “bişey” şeklindeki söylemde konuşma dilinde çok sık kullanılır.

RUK000029 [v] bişey. onun gibi bişey. dursun orda.

BUR000030 [v] bi model daha istediler. yaptın mı? naaptın?

NEC000042 [v] bizim hanımdan sonra kaç kişi öldü daha. yaa.

naabalım.

NEC000042 [v] be yenge ya. naabalım yapalım be ya! vakit saati o kadarmış. naapıcan.

HAL000098 [v] tamam. siyah siyah. nolacak ki? bunu giy. hangi açıdan kapkara oluyor.

HAL000098 [v] ki? Olsa nolacak? Olmasa nolacak? böyle güzel bence. başka çare yok. o zaman pi/ bi türlü.

2.2. Konuşma Diline Özgü Yapı Kullanımı

Konuşma dili zamana, mekâna, kişiye ve duruma göre değişiklik gösterebilir. Fakat bu değişikliklerin birçoğu geçicidir. Özellikle medyada kullanılan dilde bu sıklıkla görülür. Bir dizide konuşan karakterlerin dilindeki bazı kelimeler bir süre popüler olur. Fakat dizi yayından kalktıktan sonra bu kelimeler de unutulur. Örneğin, ivet-ebet, guzu-kuzu, kopek-köpek, tebrik kokuyorum, panik atak geliyii gibi.²⁶ Burada üzerinde durulmak istenen ise, bunların dışında konuşma dilinde kendine yer etmiş unsurlardır.

2.2.1. Ünlemler

Ünlemler konuşma dilinde genel itibariyle konuşmanın akıcılığını sağlayan unsurlardır. Konuşmada çok etkin bir şekilde kullanılmakla beraber, dilbilgisel yönleri çok fazla yoktur.²⁷ Yazı dilinde sadece konuşmanın aktarıldığı metinlerde kullanılırlar. Özellikle “ya!” ünlem ve bağlacı konuşma dilinde çok sık kullanılır. Cümleye bağlama, kuvvetlendirme, istek vb. anlamları katar.²⁸ “Haa, hımm, yaa” gibi ünlemler

²⁶ Serpil Ayduttu, “Dizilerin Türk Diline Olumsuz Etkileri”, *IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, S. 1, 2011, s. 32-33.

²⁷ Özden Fidan, “Dilbilgisi Öğretiminde Söylem-Dilbilgisi Yaklaşımı: Eski köye yeni adet mi, yoksa “Biz bunu zaten yapıyoruz” mu?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 128, 2005, s. 32.

²⁸ TDK'nin sözlüğünde “ya” için on anlam verilmiştir. Bunlardan ikisi ünlem, sekizi bağlacıdır: ya (I) ünlem (ya:) *Arapça* 1. ünlem "Ey, hey" anlamlarında bir seslenme sözü. "Yürü ya mübarek!" 2. edat Evet. ya (II) bağlaç (ya:) *Farsça* 1. bağlaç Şaşma, şaşkınlık bildiren bir söz "Ya, bu adam kim?" 2. Bir düşüncenin karşısı düşünülürken kullanılan bir söz "Yetişirim diyorsun, ya yetişemezsen?" 3. Gereklik ve onay bildiren cümlelerde yargının onaylandığını bildiren bir söz "Biz de gelelim mi? -Gelin ya." 4. Dilek ve geniş zaman kiplerinde yargıyı güçlendiren bir söz "Bu, söylenecek söz mü? -Söylenir ya. Azıcık yardımcı olsa ya." 5. Bilinen, görülen, hatırlanıp anlatılan bir olay dolayısıyla da sorulan başka bir konu için kullanılan bir söz "Sen geldin, ya Ahmet? Siz karnınızı doyurdunuz, ya ben ne yapayım?" 6. Bir düşüncede sıra ile yer alan ayrı cins öğelerden biri ötekilerden üstün görüldüğünde "hele, özellikle" anlamlarında kullanılan bir söz "O çocuğun terbiyesine, zekasına, çalışkanlığına diyecek yok, ya inceliği. Fırtına kırdı, döktü, yıktı, ya o ağaçlara verdiği zarar." 7. Cevap niteliğinde olan cümlenin sonuna getirildiğinde asıl yargının arkadan gelen

içinde barındırdıkları anlamla, bazen kendilerinden önce söylenen cümle ile bir bağ kurarlar. Ayrıca ünlemlerin bazıları tek başına bazıları da ünlem grubu olarak cümlede yer alırlar.

BUR000030 [v] hey gidi hey! hı-hı burdalar. onlar burdalar daha.

NEC000042 [v] ya! hasta... hastalık yahu! Bundan

RUK000029 [v] dur. kapatma sakın. kapatma ya! dur.

BUR000030 [v] haa! ay aman! ben de diyorum diğer resimler gitmiş.

RUK000029 [v] hm? çok küçük çıkmış. Vay! bebek eli gibi çıkmış.

RUS000083 [v] hasta kadıncağız yahu! ağlıyor. morali bozuk. çok!

HAT000068 [v] ay kız! iki kilo fazla gelme... iki kilo

ZOH000084 [v] şeyden de bişey alacaktım. ne alcam? hah! kirazlar orda. hm! dut da yir

ONU000099 [v] film de anormal uzunmuş ha! iki buçuk saat falan.

RUK000029 [v] ne zaman uyudu bu? tüh!

HAT000068 [v] hmm evet. anca daha diyorsun amca.

ZOH000084 [v] kalmasın daha. bi daha açayım. belki bakarım bişeye. aha! burda gine ananas suyu var içerlerse.

BUR000030 [v] ay çok zor. sen niye gelmiyorsun? hiç mi hafta sonun yok? bu var ya! bi annenle

2.2.2. Tekrarlar

Yazı dilinde de kullanılan tekrarların konuşma dilinde anlamı kuvvetlendirmek için daha fazla kullanıldığı görülür. Bu tekrarlar genellikle

---

cümle ile anlatılacağını belirten bir söz "*Fena oğlan değildir, değildir ya, yalnız bu sarhoşluğu var.*" - M. Ş. Esenalp 8. Bazı çekimli zamanlardan sonra gelerek anlamı pekiştiren, kuvvetlendiren bir söz: Yedydin ya. Oturmuşum ya.

onay cümlelerinde görülür. Konuşma dilinde hem isim tekrarları hem de cümle tekrarları kullanılır.

NEC000042 [v] hmm? öyle mi? hı' olsun olsun. ne yapalım.
Sağlık

HAT000068 [v] kadar? şunlar? yok yok. yağ. • zeytinyağı.

HAL000098 [v] iyiydi iyiydi. Toplantı falan filan yaptık işte. •
ondan

HAL000098 [v] ha-ha' ha-ha' tabi tabi. verirsin aşkım.
verirsin.

HAL000098 [v] e tabiki. ne demek? Allah Allah!

EMI000067 [v] evet evet.

EMI000067 [v] ya ya.

2.2.3. Hareketlerle Gösterme

Konuşma dili ile beden dilinin birlikte kullanıldığı yapılardır. Cümle içerisinde bir gösterme eylemi vardır.

BUR000030 [v] he' yüzünü görüyorsun. Kolunu tam şöyle yaparken görüyorsun.

RUK000029 [v] bakayım sana benziyor mu. ay önden de benzetiyorum.

BUR000030 [v] bu... örneğin bak. şu yüz hattı. söyle bi çizgiyi görüyor musun? bu burnu.

2.2.4. Diğer Yapılar

Yazı dilinde fazla olmayıp konuşma dilinde sıkça kullanılan yapılar, sözcük ve sözcük grubu düzeyinde olmak üzere, iki başlık altında gruplandırılabilir. İki grubun da en büyük özelliği konuşma dilinde etkin bir şekilde kullanılıp anlatıma akıcılık sağlamalarıdır. Ayrıca akıcılığın yanı sıra bazı sözcükler birçok anlamsal özelliği üzerlerine alarak, cümleler arasında bağlantı da kurarlar. Buna en güzel örnek "hani" sözcüğü olabilir. Bu sözcük anlamsal olarak kendinden önceki bir olaya, bir duruma, bir sözcüğe, bir cümleye vb. atıfta bulunur. Hatırlatma yaparak şimdiki durumla daha önceki durum arasında bir bağ kurar.

2.2.4.1. Konuşmaya Özgü Sözcük ve Sözcük Özelliği Kazanmış Yapılar

Konuşmanın doğal seyri içerisinde çok sık kullanılan yapılardır. Cümlelerin her yerinde bulunabilir. Konuşmada bir kurala bağlı olmamakla birlikte herkes tarafından genel kabul görmüş yapılardır.

- Bazı sözcüklerde anlam kayması görülebilir. Örneğin, konuşma dilinde çok sık kullanılan “hadi”, “haydi” sözcüğündeki “-y” ünsüzünün düşmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu düşme ile birlikte anlamda da bir değişme söz konusudur. “haydi” genellikle bir eyleme başlangıç için kullanılırken, “hadi” ise “tamam, yeter artık, bitirelim” anlamında kullanılır. “Hadi görüşürüz.” “Hadi kapatıyorum.” gibi. Ayrıca bu anlam kayması, “haydi” şekliyle az da olsa yazı dilinde de görülür: “Ayağa kalktım. Ona doğru birkaç adım attım. -Haydi, seni rahat bırakayım. İşine bak. İşte ben gidiyorum, dedim ve dereyi atlayıp öbür tarafa geçtim.”²⁹
NEC000042 [v] hadi bakayım. iyi günler. yeter bunlar bana be.

HAT000068 [v] burda oturmuyoruz ya! gidiyoz ya³⁰. taşınması da zor oluyor. hadi³¹ sağ ol!

- Konuşma diline özgü olan ve her türlü varlık, durum, kavram vb. için kullanılan “şey” sözcüğü de günlük dilde kendisine geniş bir yer bulur. “şey” Dilbilgisel bir birim olmaktan çok söylemsel bir birimdir.³²
HAL000098 [v] giyip üstüne bu ince şeylerden birini giyin. ne bileyim. Böyle

²⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 65.

³⁰ Yukarıda “ya”nın TDK sözlüğündeki anlamı geniş bir şekilde verilmiştir. Fakat bu konuşmada geçen anlam sözlükte yoktur. Burada “ya” Sebep fonksiyonunda kullanılmıştır: ya= -dİğİmlz için.

³¹ İngilizcedeki “let’s”in Türkçeye tercümesi şeklinde konuşma dilinde çok sık kullanılır. Yazılı dilde “haydi” ünlemi olarak kullanılan sözcük, konuşma dilinde “hadi” şeklini almıştır.

³² Özden Fidan, a.g.e., s. 33.

CEV000041 [v] he-he'şu... bak. şu üniversitenin şeyi var ya piknik alanı toprak yığılan

•“işte” sözcüğü de konuşma dilinde gösterme ve vurgulama anlamıyla sıklıkla kullanılır.³³

CEV000041 [v] orda işte çalışacak sporcular. sonra gelip burdan atlayacaklar.

PER000040 [v] ee oğlan sınava girmişti ya. ondan dolayı işte

• Yazı dilinde isim cümlelerinin olumsuz hali için kullanılan “değil” sözcüğü, “mi” soru edatını alarak konuşma dilinde onaylama ve pekiştirme soru kalıbı olarak kullanılır. Ayrıca “değil” sözcüğü hece düşmesi ve ünlü değişmesi yoluyla konuşma dilinde “di” şeklini alarak tamamen farklı bir yapıya bürünmüştür. Ana dili Türkçe olan biri için bunun anlaşılması basit gibi gözükse de yazılı kaynaklardan Türkçeyi öğrenen bir yabancıнын bu yapıyı anlaması zordur.

RUK000029 [v] ay! bi adı var sadece di mi?

BUR000030 [v] İstanbul'dayım. iki yıldır İstanbul'dayım. gidemedim. kardeşimi görmüşün di mi?

• Bazı sözcüklerde de anlam kayması vardır. Örneğin, “yok” sözcüğü yazılı metinlerde genellikle “var olmayan” anlamında kullanılsa da konuşma dilinde daha çok “hayır” anlamında kullanılır.³⁴

³³ Konuşma dilinde çok sık kullanılan “işte” edatına TDK'nin sözlüğünde üç anlam verilmiştir. işte *edat* 1. *edat* Bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz, aha, ahacık "*İşte bu iki adam bir aralık göz göze geldiler.*" - İ. H. Baltacıoğlu 2. Anlatılan bir sözün sonucuna gelindiğini gösterir "*İşte bütün manzara budur!*" - R. E. Ünaydın 3. Anlatılan şeye dikkat çekmek için kullanılan bir söz. "*Eknek, peynir, yumurta, marul, limon, ne bulursan al işte.*" - N. Cumalı. Ayrıca bk.:L. Oktar; A. Cem Değer, “Turkish ‘İŞTE’ as Trace and Signal of Discourse Structure” *Current Research in Turkish Linguistics* - K. İmer ve G. Doğan (haz.), Gazimağusa: Eastern Mediterranean Univ. Press, 2004, s. 121-134.

³⁴ Konuşma dilinde çok sık kullanılan “yok” sözcüğü için TDK'nin sözlüğünde yedi anlam verilmiştir. Bu yedi anlamın da sadece birinci ve ikinci anlam yazı dilinde kullanılır, diğer beş anlam konuşma dilinde kullanılır. Fakat konuşmaların yazıya aktarıldığı metinlerde bunlarda

BUR000030 [v] geldi! Ha yok! benzememiş. Ay!

ONU000099 [v] şu neydi? hangisi bu? ayakkabı lacivert mi? ha yo. o değil o zaman. şu mu?

NEV000033 [v] dedim ki yo ne olmuş Gülizar yengeme. hastanede yatıyormuş. işte konuşamıyormuş. halsiz dilsiz.

• Akrabalık isimleri de genellikle cümle sonunda hitap unsuru olarak kullanılır.

EMI000067 [v] git bak. zeytin ne güzel abla. ne kadar ki bu? zeytin ne kadar amca?

• Genellikle cümle sonlarında kullanılan “yani” sözcüğü de cümleye onay, pekiştirme ve kuvvetlendirme anlamı katmaktadır.³⁵

RUK000029 [v] e bak ben geldim. dört gün yani.

BUR000030 [v] inanmıyorum. valla yani. tamam. ben gelirim. hatta dün söyledim bile!

RUK000029 [v] gideriz yani birazdan. şöyle... yani...

BUR000030 [v] kıyamet koptu yani. öldürdü bizi ama bugün iyi. ya fazla da şey değil ya. bebek. huysuz da

---

yazı diline girmiştir. 1. *sıfat* Bulunmayan, mevcut olmayan (nesne, kimse vb.), var karşıtı. 2. *isim* Olmayan, bulunmayan şey "*Sen yoktan anlamaz mısın?*". 3. Yasak "*İçki, sigara yok.*" 4. *edat* "Hayır" anlamında kullanılan bir söz "*Geldiler mi? -Yok, daha gelmediler.*" 5. *bağlaç* Birbirine karşıt iki cümleden, ikincisinin başına getirilen bir söz "*Verdiler, ne âlâ; yok vermediler, döner gelirsin.*" 6. *bağlaç* Birinin söylediği sözlerden genelde kuşkulandığında veya sözler hafıfsendiğinde kullanılan bir söz "*Yok kâğıdı kalmamış, yok mürekkebi iyi değilmiş, hasılı bir alay bahaneler!*" "*Yok ben seni adam ettim, yok haddini bil, yok üstümüze düşeni yapalım.*" - A. İlhan. 7. *edat* Savunulan bir düşünceyi doğrulayan sözün başına getirilir "*Yok, doğrusu iyi adam, kim ne derse desin.*"

³⁵ Konuşma dilinde daha çok onay ve pekiştirme anlamında kullanılır. TDK sözlüğünde iki anlam verilmiştir: yani *bağlaç* (*ya:ni*) *Arapça* 1. *bağlaç* "Demek oluyor ki" anlamlarında bir söz "*Rıza Efendi de belki bu yüzden yani perde niçin açılmıyor diye sinirleniyor.*" - T. Buğra 2. *zarf* "Sözün kıyası, doğrusu" anlamlarında bir söz "*Tesadüf ama bu kadar olur yani.*" - H. Taner

- Vasıta hal eki “-IA” ile bugün çok az örnekte var olan “-n” vasıta hal ekinin birlikte kullanılmasıdır.³⁶

RUK000029 [v] arkadaşlarlan gezideydik. Perşembe

BUR000030 [v] Şener abişlen şey yapacaktım gönderecektim. ama gelmediler. daha ben buraya

ZOH000084 [v] dedenlen. o suyu. su alıyoruz. su alıyoruz. neyse ki zornan çıkarttık. adama...

- Cümlelerin her yerinde kullanılabilen “hani” edatı da bir hatırlatma fonksiyonu yüklenir. Kendinden önceki bir olayla içinde kullanıldığı cümle arasında bir bağ kurar.

RUK000029 [v] yok. Çorlu'dan. hani doğum gününde pasta felan yaptık hep beraber.

RUK000029 [v] anca geldim. dün de yengemgil vardı. hani geçen sene de burdayken gelmişlerdi yahani.

NEV000033 [v] hani haberin olduğunu şu anda öğrense şey amcan hani üzülür ki. çünkü onun için sen de açma.

- Şart ekinin kullanıldığı yapılarda, her zaman bir şart fonksiyonu olmayabilir. Şart ekini alan sözcük bazen bağlaç bazen kuvvetlendirme işlevinde kullanılabilir.

ONU000099 [v] siz ona ikiniz gidersiniz olmazsa³⁷.

ZOH000084 [v] biraz. neyse. Hasan gelmişse

RUK000029 [v] hm-hm daha versin desene.

³⁶ Zeynep Korkmaz, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK Yayınları, 2011, s. 19-31.

³⁷ Şart eki olan -sA Konuşma dilinde şart fonksiyonunun yanında genellikle ihtimal fonksiyonunda kullanılır.

- Konuşma dilinde bazen istek kipinin çekiminde kullanılan 1. çokluk şahıs ekleri yerine iyelik kökenli 1. çokluk şahıs ekinin kullanıldığı görülür.³⁸

ZOH000084 [v] atayım onları bi. bunlar. meyvalarımızı yiyek sonra dolmalarımızı sarak

- Bazen “...dAn dolayı” edat grubunda “dolayı” edatı düşer ve “-dAn” uzaklaşma eki “dolayı” edatının anlamsal görevini yüklenir.

RUK000029 [v] ondan... hah! ben ne zaman

BUR000030 [v] ondan gelemedin. e ne zamandan beri burdasın?

- Bazı sözcükler de genellikle konuşma dilinde kullanılır.

ZOH000084 [v] susadınızsa. o sütü de bi ver. koyayım. demin şeye döktüm de

CEV000041 [v] yok canım! arabaların ke/ şey ağaçların kesilene kesildi artık. tamam.

BUR000030 [v] biz hep yeni kalkıyoruz anam. Kız var artık. ana! sen onlarla gidek.

BUR000030 [v] ah her geldiğinizde iyi oluyor valla. haa

BUR000030 [v] o...herkes öyle diyor zaten. ay şey ya! Annen

MUS000031 [v] al lan şunu.

BUR000030 [v] okutturdum tabii. niye gelmediniz? ha?

HAL000098 [v] çık dur ben de birazcık şey süreyim allık falan süreyim bari.

MEH000222 [v] için. isim soy isim rica edeyim. ardon?

HAL000098 [v] nasıl biliyorum malımı. ben de öyle demiştim ona zaten.

---

³⁸ Nurettin Demir, Emine Yılmaz, *a.g.e.*, s. 215.

ZOH000084 [v] susadınızsa. o sütü de bi ver. koyayım. demin şeye döktüm de

ZOH000084 [v] buzdolabında da şeyimiz var. tez mi ettiniz kahvaltı...

PER000040 [v] da kapatacaklar. hm-hm`tabi. onlar da giderler herhalde.

BUR000032 [v] aboo! çalışıyor mu?

RUK000029 [v] olsun ya! önemli değil vallah. pazarda bile çektim şeyi.

BUR000030 [v] ama artık hiç inanmıyorum sana. hele şuna! haa? ne?

BUR000030 [v] koyuyorum. ayrıyeten kendi çantası oluyor. benim çantası oluyor! hani ikisini bir arada taşımam kesinlikle

ZOH000084 [v] kalmasın daha. bi daha açayım. belki bakarım bişeye. aha burda gine ananas suyu var içerlerse.

2.2.4.2. Konuşma diline özgü söz kalıpları

Konuşma dilinde bazı kullanımlar zamanla kalıplaşarak herkes tarafından kabul edilir ve ortak dilin malzemesi olurlar. Konuşma esnasında yeri gelince de sıklıkla söylenilirler. Konuşma dilindeki bu söz kalıpları kişiye, zamana, yaşanan çevreye göre değişiklik gösterebilirler.

EMI000067 [v] hm evet. sert olacak. oldu. hayırlı işler.

HAL000098 [v] gibisin yani. hiç alakası yok. duyan da ciddisin sanacak.

HAL000098 [v] gene aynı muhabbet. yeni bişeyim kalsın.

HAL000098 [v] tabii ki! • şimdiki hali değil. sen filinta gibisin. adam şimdi yaşlı ve şişman.

HAL000098 [v] otuz altı mıydı neydi? vay be! süper oldun. çok yakışıklı oldun. di mi?

BUR000030 [v] naapıyorsun kız? beş dakika sonrası. öldürürüm seni. otur

NEC000042 [v] ya! e ne var ne yok memlekette? e ablalar?

NEC000042 [v] kar? vardır. vardır. biliyom yaa. cık cık cık
cık vay anasını be!

PER000040 [v] Allah rahmet eylesin. hıı

RUS000083 [v] o platin var ya bacağında. ee • kanaat

HAL000098 [v] birde mi? yok artık!

HAL000098 [v] e tabiki. ne demek? Allah Allah!

PER000040 [v] evet evet. iyi ište öyle. Soğuktu

PER000040 [v] öyle ište bıraktık. geldik. ha-ha` soğuk. mısır alın!

RUS000083 [v] yabancı bi cisim varsa mikroplar oraya oluşuyormuş. nasil bişeyse!

BUR000030 [v] ben epeyden beri Nisa diyorum kıza. gerçi son zaman ben de sıkılmaya başladım.

2.3. Cümle Yapısı

Yazı dilinin konuşma diline göre en önemli farklarından birisi, düşünülerek, tasarlanılarak, belli bir plan çerçevesi içerisinde kelimelerin sıralanmasıyla meydana getirilmesidir. Konuşma dilinde ise genellikle bu mümkün değildir. Birey her ne kadar kendisini zorlasa da bunu yapamaz; çünkü konuşma dili yazı diline göre daha doğaldır. “Yazı dilinin yapaylığı konuşma diline aktarılamaz mı? Yani daha düzgün, daha kurallı bir konuşma gerçekleştirilemez mi?” diye düşünülürse bunun pek mümkün olmadığı görülür. Belki sadece yabancı dil öğrenen bireylerde bu tarzda bir kullanım başlangıç düzeyinde olabilir. Yani yazılı gramer konuşmaya aktarılır; fakat belli bir seviyeden sonra bireyin dil kullanımında yazılı dilin yapaylığından doğal kullanıma doğru bir geçiş gözlemlenir. Doğal kullanım; sözcüklerin, sözcük gruplarının cümlenin herhangi bir yerinde serbest bir şekilde bulunma özgürlüğü, şeklinde tanımlanabilir.

Konuşma dili yazı diline göre daha serbest bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı öge dizilişi daha özgürdür. Yine konuşma dilinde kullanılan cümlelerdeki sözcük sayısı ortalama üç kelimedir. Bu çalışmada yararlanılan sözlü derlemlerde de bu açıkça görülür. Konuşma dilinde kullanılan cümle çeşidi ağırlıklı olarak basit cümlelerden oluşur. Birleşik ve bağlı cümle

kullanımı fazla değildir. Ayrıca konuşma dilinde fiilimsi kullanımı da azdır.³⁹

2.3.1. Devrik Cümleler

Konuşma dilinde çok sık kullanılır. Konuşma esnasında karşı tarafa iletilmek istenen düşüncenin, duygunun, yargının en kısa zamanda ve daha çarpıcı şekilde aktarılmasından kaynaklanır. Yargı ifade edildikten sonra, akla gelen bir unsurun cümleye eklenmesi durumu ile de sık karşılaşılır. Ayrıca yazı dili olarak şiirlerde de kullanılır.

HAL000098 [v] uymaz. kırmızı. e bunu giy işte.

ONU000099 [v] o zaman onu giymicem yine. normal yeşil sweatshirt'ü giycem.

ONU000099 [v] ayakkabı siyah. o siyah. bu siyah. o siyah. başka hiçbir renk yok üstümde.

HAL000098 [v] ben tamamım. ben aşağı iniyorum o zaman.

HAL000098 [v] hafta sonu yersin annenin evinde.

ONU000099 [v] siz ona ikiniz gidersiniz olmazsa.

HAL000098 [v] gidelim. evet dedim. hep kahve içmeye gitmek zorunda değiliz yani hani.

HAL000098 [v] nasıl biliyorum malımı. ben de öyle demiştim ona zaten.

2.3.2. Eksiltili Cümleler

Bu cümlelerde vurgu ön plana çıkarılarak cümledeki yüklem yokluğu hissettirilmez. Bu tip cümlelerde, vurgu son sözcük üzerinde yer alır.

RUK000029 [v] geldim? ee ben ne gün geldim? Pazartesi... (geldim).

CEV000041 [v] onun yanına iki tane de kule... (dikilecek).

MEH000222 [v] peron otuz üç numara. şöyle... (vereyim).

ZOH000084 [v] çorbayı...? (ısıtıyor musun?).

---

³⁹ Özden Fidan, *a.g.e.*, s. 30.

NEV000033 [v] annane ya! siz başka bişey...? (duydun mu?)

BUR000030 [v]⁴⁰ - köyden mi gelmişler di? öyle mi?

MUS000031 [v] - Edirne'den... (gelmişler)

RUK000029 [v]⁴¹ - ay! bi adı var sadece di mi?

BUR000032 [v] - iki adı... (var)

2.3.3. Yabancı dilden tercüme edilmiş cümleler⁴²

Konuşma dilindeki bazı yapılar da yabancı dilin etkisiyle oluşmuştur. Bunlar günlük dilde sıklıkla kullanılır. Bu yapılar daha çok İngilizce'den Türkçe'ye geçmiştir.

“Hadi gidiyoz!” “Let’s go!”

“Görüşürüz.” “See you.”

“Kendine iyi bak!” “Take care!”

Sonuç ve Öneriler

Bütün diller için geçerli olan kolay söyleme alışkanlığının Türk dilinde varlığını kuvvetli bir şekilde hissettirdiği görülmüştür. Özellikle şimdiki zaman ve gelecek zaman eklerindeki yıpranmışlık konuşma dilinde sıradan hale gelmiştir: *geliyo, gidiyo; alcak, vercek* gibi.

Konuşma dilinde bazı sözcüklerde şekilsel, bazı sözcüklerde de hem şekilsel hem anlamsal değişmelerin olduğu gözlemlenmiştir. Şekilsel değişmeye en güzel örnek “değil mi?” soru kalıbının “di mi?” şeklini almasıdır. Anlamsal değişmeye de “yok” sözcüğü örnek verilebilir. “yok” konuşma dilinde “var olmayan” anlamından çok “hayır” anlamı ile kullanılır. Ayrıca şekilsel olarak da “yoo” şeklinde sık kullanılır.

Konuşmada kullanılan ünlemlerin klasik –türlü duyguları anlatan veya bir doğa sesini yansıtan kelime-tanımdan çok cümleleri bağlayıcı, daha doğrusu iletişimi sağlayan bir fonksiyonda oldukları görülmektedir. Özellikle “hı hı, hmm, ı ı (hayır anlamında)” gibi ünlemler konuşmaya akıcılık katar.

⁴⁰ Alttaki satırla birlikte bir diyalog.

⁴¹ Alttaki satırla birlikte bir diyalog.

⁴² Üzerinde çalıştığımız sözlü derlemede bu yapılar yoktur. Fakat konuşma dilinde özellikle genç nesil arasında sıklıkla kullanıldığı görülür.

“ya, işte, yok, yani” gibi sözcükler hem yazı hem de konuşma dilinde kullanılır. Fakat konuşma dilinde kullanıldıkları yere göre çok farklı anlamlara gelebilirler. Bu ifadelerle ilgili yazı dilinde bu kadar çeşitlilik yoktur.

Konuşma dilinin cümle yapısında ise eksilteli ve devrik cümlelere sıkça rastlanır. Bunun sebebi iletişimde aktarılacak olan konunun bir an önce karşısındakine aktarılması olarak açıklanabilir. Kurallı cümlelerde yüklemden önce gelmesi gereken zaman, mekân veya kişiler; genellikle yüklemden sonraya bırakılır. Daha sonra bu unsurlar cümleye eklenir. Bu bilinçli bir şekilde değil, daha çok aktarıncının yargıya odaklanması ve bu unsurları unutmaması sonucunda olur. Ayrıca cümlelerin çok kısa olduğu da görülür. Bu cümlelerdeki kelime sayısı ortalama üçtür.

Yazılı dilde noktalama işaretleri ve bazı bağlaçlarla sağlanan akıcılık; konuşma dilinde genellikle sözcük ve cümle vurgusu ile sağlanır. Ayrıca ders kitaplarında “gereksiz kelime kullanımı” başlığı altında adlandırılan anlatım bozuklukları, konuşma dili içerisinde konuşmaya akıcılık kazandıran normal unsurlar olarak görülebilir: “Sinemaya arkadaşım *birlikte* gideceğiz.”, “*Yüksek sesle bağırma*, seni duyuyorum.” gibi.

Konuşma dili üzerinde daha sağlıklı ve daha fazla çalışmaların yapılabilmesi için sözlü derlem projelerine destek verilmeli, farklı üniversitelerde, kurumlarda veya bireysel olarak yapılan proje çalışmaları tek bir çatı altında birleştirilmeli ve bir an önce Türkçenin büyük bir sözlü derlem bankası oluşturulmalıdır.

Yabancılara Türkçe öğretim kitaplarında, yazı dili grameri yanında konuşma dilinin özelliklerine de yer verilmelidir. Yazı dili ile konuşma dili arasındaki kullanım farklılıkları ortaya konulmalı ve bunlar dil öğretim kitaplarında ayrı bir bölüm olarak yabancı öğrencilere öğretilmelidir. Bu sayede yabancı öğrencilerin Türkçenin konuşma dilinin özelliklerini kavraması sağlanmalıdır.

Bilgisayar ortamında bir dilden bir başka dile çeviri yapılırken derlemlerden faydalanılır. Bilgisayar veri tabanına ne kadar çok sözlü ve yazılı derlem yüklenirse diller arasındaki çevirimler de o kadar başarılı olur. Türkçenin bilgisayar ortamında bazı programlar tarafından farklı dillere çevirimi veya farklı dillerden Türkçeye çevirimlerde yeteri kadar başarılı olamamasının en önemli nedeni, yeterince derlem veri tabanına sahip olmayışıdır. Bundan dolayı yeni oluşturulacak derlemlerin bir an önce

bilgisayar veri tabanlarına aktarılıp teknolojik gelişmelerde de kullanılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ADALI, Eşref; TANTUĞ, Ahmet Cüneyd, 2008, “Türkiye Türkçesi Derleminin Geliştirilmesi”, *VI. Türk Dili Kurultayı*, 20.10.2008 – 25.10.2008, Ankara, s. 1-11.
- ALPASLAN, C. Evren, 2002, *Pragmatic Annotations For Spoken Language: A Corpus-Based Approach*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış doktora tezi), Ankara.
- AYDUTTU, Serpil, 2011, “Dizilerin Türk Diline Olumsuz Etkileri”, *IJSES Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 31-34.
- BRAZİL, David, 1995, *A Grammar of Speech*, Oxford University Press, 264 s., Oxford, England.
- CAN, Cem, 2009, “İkinci Dil Edinimi Çalışmalarında Bilgisayar Destekli Bir Türk Öğrenci İngilizcesi Derlemi: ICLE'nin Bir Altderlemi Olarak TICLE”, *Dil Dergisi*, S. 144, s. 16-34.
- CHAFE, W.; TANNEN, D., 1987, “The Relation Between Written and Spoken Language”, *Annual Review of Anthropology*, S. 16, s. 383-407.
- ÇALIŞKAN, Nihal, 2014, “Öğrenir Derlemleri: Kapsam, Tasarım ve Uygulamalar”, *Turkophone*, S.1, s. 40-53.
- DEMİR, Nurettin, 2010, “Türkçede Varyasyon Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 17, 2, s. 93-106.
- DEMİR, Nurettin, 2010, *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, s. 258.
- DUMAN, Musa, 1999, “Klâsik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili” III. UTDK, TDK Yay., Ankara, s. 331-359.
- DURSUNOĞLU, Halit, 2006, “Türkiye Türkçesinde Konuşma Dili ile Yazı Dili Arasındaki İlişki”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, s.1-21.
- ERGENÇ İcelal, 2002, *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, 1992, *Türk Dil Bilgisi*, 19. Bsk., Bayrak yayınları, İstanbul.

- FİDAN, Özden, 2005, “Dilbilgisi Öğretiminde Söylem-Dilbilgisi Yaklaşımı: Eski köye yeni adet mi, yoksa “Biz bunu zaten yapıyoruz” mu?”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 128, s. 25-37.
- <http://std.metu.edu.tr/tanitim-surumunun-temel-ozellikleri/>
- KANSIZOĞLU, Hasan Basri, 2012, “Konuşma Dili ve Yazı Dili Etkileşimi”, *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, s. 217-235.
- KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, 2014 İstanbul.
- KURUL, 2011, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK yayınları, 11. bsk.
- KORKMAZ, Zeynep, 2011, *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, TDK yayınları.
- LEECH, Geoffrey, 1998, “English Grammar in Conversation” *Language Learning and Computers* see <http://www.tu-chemnitz.de/phil/english/chairs/linguist/real/independent/llc/Conference1998/Papers/Leech/Leech.htm> Dave
- McCARTHY, Michael, 2006, *Explorations in Corpus Linguistics*, (McCarthy, Michael; Carter, Ronald “Ten Criteria for A Spoken Grammar”) Cambridge University Press, 52 s., Cambridge, England.
- OKTAR, L.; DEĞER, A. Cem, 2004, “Turkish ‘İŞTE’ as Trace and Signal of Discourse Structure” *Current Research in Turkish Linguistics* - K. İmer ve G. Doğan (haz.), Gazimağusa: Eastern Mediterranean Univ. Press. s. 121-134.
- ÖZKAN, Bülent, 2013, “Yöntem ve Uygulama Açısından ‘Türkiye Türkçesi Söz Varlığının Derlem Tabanlı Sözlüğü’”, *Bilgi*, S. 66, s. 153.
- RUHİ, Şükriye; ACAR, M. Güneş C.; ERYILMAZ, Kerem, 2012, “A platform for creating multimodal and multilingual spoken corpora for Turkic languages: Insights from the Spoken Turkish Corpus.” *Paper presented at the First Workshop on Language Resources and Technologies for Turkic Languages*, LREC May 21, 2012, http://std.metu.edu.tr/wp/wp-content/uploads/2009/05/hamburg_poster_abstract.pdf

- RUHİ, Şükriye; ERÖZ-TUĞA, Betil; HATIPOĞLU, Çiler; IŞIK-GÜLER, Hale; ACAR, M. Güneş C.; ERYILMAZ, Kerem; CAN, Hümeýra; KARAKAŞ, Özlem; ÇOKAL KARADAŞ, Derya, 2010, “Sustaining a corpus for spoken Turkish discourse: Accessibility and corpus management issues.” *Language Resources: From Storyboard to Sustainability and LR Lifecycle Management*, LREC May 17-24, 2010, Malta, s. 44-48. <http://lrecconf.org/proceedings/lrec2010/workshops/W20.pdf#page=52>
- RUHİ, Şükriye; SCHMİDT, Thomas; WÖRNER, Kai; ERYILMAZ, Kerem, 2011, “Annotating for precision and recall in speech act variation: The case of directives in the Spoken Turkish Corpus.” *Working Papers in Multilingualism. Proceedings of the Conference of the German Society for Computational Linguistics and Language Technology (GSCL)*, S. 97, s. 203-206. <http://www.corpora.uni-hamburg.de/g scl2011/downloads/AZM96.pdf>
- SCHROEDER, Christoph, 2002, “On the Structure of Spoken Turkish”, *Essener Linguistische Skripte – elektronisch Jahrgang 2*, Heft 1, Seite 73-90.
- WİLLİS, Dave, 2007, “The Logic of Spoken English”, *Teaching English to Speakers of Other Languages Conference*, Tesol, France.
- YALÇINER, Necla, 1999, *İstanbul Türkçesi Konuşma Dili (1930-1950)*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- YILMAZ, Selim, 2012, “Türkçede Sözlü Derlem Oluşturma Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler (Uluslararası Global COE Program Projesi Çerçevesinde)”, *CbLLE: Corpus-based Linguistics and Language Education*, Tokyo, Japan, C. 1, S. 9, 2012, s. 120-140.